

**P. J. FIGURE'ÜN GRAMMATİK DER TÜRKİSCH-
OSMANİSCHEN UMGANGSSPRACHE ADLI ESERİNDEKİ TÜRK
ATASÖZLERİ***

TURKISH PROVERBS IN *THE GRAMMATIK DER TURKISCH-
OSMANISCHEN UMGANGSSPRACHE* OF P.J. PIQURE

Beytullah BEKAR**

Öz

Bir millete ait olan ve tarih boyunca dilden dile akartılan sözlü kültür ürünlerinden -masal, atasözü, deyim, fıkra, bilmece, ninni, türkü vb.- bazıları zamanla unutulmuş, bazıları değişikliğe uğramış, bazıları da ilk günkü şekliyle günümüze kadar ulaşmıştır. Atasözleri bir milletin görüş ve tecrübelerini en güzel yansıtan sözlü kültür ürünlerindedir. Atasözleri için eski kaynaklarda sav kelimesi kullanılırken daha sonraları mesel ve darbı mesel terimlerinin kullanıldığı görülmüştür. 11. yüzyılda Kaşgarlı Mahmud eseri Divânü Lugâti't Türk'te Türk atasözlerinin bazılarını kayıt altına almıştır. Tanzimat'tan sonra ise Şinasi, Durûb-ı Emsâl-i Osmaniye adlı eserinde atasözlerinin bir kısmını toplamıştır. Bu çalışmalarla birlikte yabancılar tarafından kaleme alınan transkripsiyon metinlerinde de Türklere ait sözlü kültür ürünlerine rastlamak mümkündür. Kendi halklarına Osmanlı Türkçesini öğretmek için hazırlanan bu metinlerde Osmanlı Türkçesinin gramer kuralları, söz varlığı verilmiş bununla birlikte bazılarında tematik olarak hazırlanmış konuşma cümleleri, alıştırmalar, bilmeceler, atasözleri, masallar ve fıkralar da ilave edilmiştir. Codex Cumanicus, Megiser'in Institutiones Lingvae turcicae libri quatuor, A. Wahrmond'un Praktische Handbuch der osmanisch-türkischen Sprache ve Preindl'nin Grammaire Turque adlı eserleri bunlardan bazılarıdır. P.J. Piqure'ün Grammatik der türkisch-osmanischen Umgangssprache (Günlük Dilde Konuşulan Osmanlı Türkçesinin Grameri) adlı eseri de 1864 yılında basılmış transkripsiyon metinlerindedir. Eserde 140 adet atasözüne de yer verilmiştir. Çalışmamızda P.J. Piqure'ün eserinde bulunan atasözleri tanıtılacak ve günümüz atasözleriyle karşılaştırılacaktır. Atasözlerinden unutulmuş veya değişikliğe uğrayanlar tespit edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: P.J. Piqure, Grammatik der türkisch-osmanischen Umgangssprache, atasözü, transkripsiyon metni

Abstract

Some products of oral culture - story, proverb, idiom, anecdote, riddle, lullaby, folk song, etc. - which belong to a nation and are passed by word of mouth throughout history have been forgotten in time; some have undergone changes; some have reached the present day as in their first form. Proverbs are the best products of oral culture reflecting view and experience of a nation. To name proverbs sav (claim) was used in earlier sources, then the terms of mesel (adage) and darbı mesel (saying) were seen to be used. In the 11th century, Kaşgarlı Mahmud recorded some proverbs in his work Divânü Lugâti't Turk. After reform era, Sinasi compiled a part of proverbs in his work named Durûb-u Emsâl-i Osmaniye. Besides these works, it is also possible to encounter products of oral culture belonging to Turks in transcription texts written by foreigners. In these texts prepared with the aim of teaching Ottoman Turkish to their own public, Ottoman Turkish grammar rules and vocabulary were given. Moreover, spoken sentences listed thematically in some texts, exercises, riddles, proverbs, stories and anecdotes were added. Codex Cumanicus, Institutiones Lingvae turcicae libri quatuor by Megiser and Praktische Handbuch der osmanisch-türkischen Sprache by A. Wahrmond and Grammaire Turque by

* Makalenin Geliş Tarihi: 30.11.2017; Kabul Tarihi: 26.03.2018. DOI: 10.31624/tkhbvd.2018.7

** Dr. Öğr. Üy., Kırklareli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, beytullahbekar@gmail.com, ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-8372-1190>.

Preindl are some of these works. *Grammatik der türkisch-osmanischen Umgangssprache* by P.J. Piqure is a transcription text published in 1864. A hundred and forty proverbs were included in the products of oral culture. In this study, the proverbs in the work of P.J. Piqure'ün will be introduced and compared with our present proverbs. Also, the proverbs forgotten or undergone changes will be investigated.

Keywords: P.J. Piqure, *Grammatik der türkisch-osmanischen Umgangssprache*, proverb, transcription text

1. Transkripsiyon Metinleri

Geçmişte, Batılılar Türk dünyası -özellikle Osmanlı İmparatorluğu- ile savaş, ticaret, misyonerlik ve benzeri sebeplerle çeşitli ilişki kurmuşlardır. Bu ilişkiler sebebiyle Batılılar, Türklerin dillerini öğrenme gayretine girmişler; bu konuda kendi alfabeleriyle sözlükler, gramerler ve çeşitli metinler kaleme almışlardır. Günümüzde araştırmacılar tarafından Avrupa'nın değişik kütüphanelerinde Türk diline ait transkripsiyon metinleri bulunmakta ve bilim dünyasına kazandırılmaya devam etmektedir. Tespit edilen transkripsiyon metinleri incelendiğinde bu kitapların daha çok Osmanlı Türkçesini öğretmek/öğrenmek amacıyla hazırlandıkları görülmektedir. Bu eserlerin çoğunda yalnız gramer bilgileri ve sözlük verilmekle yetinilmemiştir. Yazarlar genellikle eserlerinde tematik hazırlanmış konuşma cümlelerine, fıkralara, atasözlerine, deyimlere, bilmecelere, dualara vb. metinlere de yer vermişlerdir.

Bu sebeple transkripsiyon metinleri, Arap kökenli harflerle yazılan metinlerde ayırt edilemeyen seslerin -özellikle ünlülerin- ayırt edilmesinde (Kartallıoğlu, 2011: 27); dönemin söz varlığının ve sözlü kültürün (deyimlerin, bilmeceleri, atasözlerin, fıkraların, masalların vb.) tespit edilmesinde araştırmacılar için önemli kaynaklar arasındadır. *Codex Cumanicus*, Hans Schiltberger'in *Reisebuch* (1460), Filippo Argentini'nin *Regola del Parlara Turcho* ve Hieronymus Megiserus'un *Institutiones Lingvae turcicae libri quatuor* (Eren, 1998:30) adlı eserleri bunlardan birkaçıdır.

Ülkemizde araştırmacıların dikkatini fazla çekmeyen ve bir iki çalışmanın ötesine gitmeyen transkripsiyon metinleri günümüzde daha da ilgi odağı haline gelmiştir. Ali Ulvi Elöve tarafından hazırlanan J. Deny'e ait *Grammaire de la Turquie*, Aziz Merhan tarafından hazırlanan *Floransalı Filippo Argenti'nin Notlarına Göre (1533) 16. Yüzyıl Türkçesi* ve Mustafa Argunşah ve Galip Güner (2015) tarafından hazırlanan *Codex* bu çalışmalardan yalnız birkaçıdır.

Çalışmamızda önce P.J. Piqure'ün *Grammatik der Türkisch-Osmanischen Umgangssprache* adlı eseri hakkında kısa bilgi verilecektir.¹

Devamında ise makalemizin asıl konusu olan eserdeki yüz kırk atasözünün orijinal ve günümüzdeki şekilleri Ömer Asım Aksoy, E. Kemal Eyüboğlu, Metin Yurtbaşı'nın eserlerindeki şekilleriyle karşılaştırılacaktır. Ömer Asım Aksoy'un, E.

Kemal Eyüboğlu'nun ve Metin Yurtbaşı'nın eserlerinde yer almayan atasözlerinin tespiti için Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanan *Bölge Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler I-II* (2009) adlı esere bakılacaktır.

2. P.J. Figure'ün *Grammatik der Türkisch-Osmanischen Umgangssprache* Adlı Eseri

Grammatik der türkisch-osmanischen Umgangssprache: nebst einem Anhang von einer Auswahl verschiedener Gespräche, Sprichwörter und einer Wörtersammlung in alphabetischer Ordnung: mit genauer Verzeichnung der Aussprache “Günlük Dilde Konuşulan Osmanlı Türkçesinin Grameri (Telaffuzu Tam Gösteren Özlü Sözler, Konuşma Cümleleri ve Alfabetik Hazırlanmış Sözlük İlaveli) adlı eser 1869 yılında Viyana’da Albert A. Venedik matbaasında basılmıştır ve Almanya Bavyera Şehir Kütüphanesi’nde erişime açık dijital arşivde bulunmaktadır. Eser 344 sayfa olup ön söz ve dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde gramer bilgileri (ss. 1-257), ikinci bölümde tematik olarak hazırlanmış konuşma cümleleri (ss. 258-286), üçüncü bölüme atasözleri, deyimler ve özlü sözler (ss. 287-304), dördüncü bölümde ise alfabetik olarak hazırlanmış sözlük vardır. (ss. 304-344). Ayrıca sözlük kısmının sonuna içindekiler ve doğru yanlış cetveline yer verilmiştir.

3. Eserdeki Atasözleri

1. Adam adama gerekdir. Adam adama gerekdir. “Der Mensch bedarf des Menschen.” Adam adama (gene, her zaman) gerek olur, (iki serçeden börek olur) (Aksoy, 1993: 114). Adama adam gerektir, tosağaya hanesi / Adam adama lazım olur (Yurtbaşı, 2013a: 487). Adam adama gerek olur, (iki serçeden börek olur.) (Eyüboğlu, 1973: 3).

2. Adam adamı salt bir kerre aldadır. Adam adamy salt bir kerre aldadır. “Ein Mensch täuscht einen Andern nur einmal.” Adam adamı (salt) bir kez aldatır (Eyüboğlu, 1973: 3). Adam adamı bir kere (defa) aldatır (sınar) (Aksoy, 1993: 115). Adam adamı bir defa/kere aldatır. (Yurtbaşı, 2013a: 525).

3. Adam oldur ki ikrarından dönmez. Adam oldur ki ikaryından dönmez. “Ein Mann ist der, welcher sein Wort nicht bricht.” Adam oldur ki sözünden (ikrarından) dönmeye (Eyüboğlu, 1973: 3). Adam odur ki sözünden/ikrarından dönmeye (Yurtbaşı, 2013a: 525).

4. Aqlamayan çocuga meme vermezler. Aqlamajan tschodschugha meme wermezler. “Wenn das Kind nicht schreit, gibt man ihm nicht die Brust.” Aqlamayan çocuga meme vermezler (Eyüboğlu, 1973: 5; Aksoy, 1993: 122; Yurtbaşı, 2013a: 528).

5. Ahşam isa yat sabah isa git. Achscham ysa jat sabah ysa git. “Stehe in der Früh auf und lege dich Abends nieder (thue Alles zur rechten Zeit). Akşam ise yat, sabah ise git (Akşam oldu kon, sabah oldu göç) (Aksoy, 1993: 133). Akşam ise yat, sabah ise git (Eyüboğlu, 1973: 9; Yurtbaşı, 2013a: 532).

6. Akılsız dostdan akıllı düşmen yegdir. Akylsyz dostdan akylly düşmen jekdir. “Besser ist ein kluger Feind, als ein unkluger Freund.” Akıllı düşman, akılsız dosttan yeğdir (Eyüboğlu, 1973: 7). Akıllı düşman, akılsız dosttan hayırlıdır (Deli dostun olacağına akıllı düşmanın olsun) (Aksoy, 1993: 128). Akıllı düşman, akılsız dosttan hayırlıdır (Yurtbaşı, 2013a: 531).

7. Alçak yerde tepecik kendisini dağ sanır. Altschak jerde tepedschik kendisini dagh sanır. “In der Ebene dünkt sich das Hügelchen ein Berg.” Alçak yerde tepecik kendini dağ sanır (Alçak yerin tepeciği dağ görünür.) (Aksoy, 1993: 135; Yurtbaşı, 2013a: 533). Alçak yerin tepeciği kendisini dağ sanır (Eyüboğlu, 1973: 9).

8. Allah deyen mahrum kalmaz. Allah dejen mahrum kalmaz. “Wer Gott anruft, ist nicht verlassen.” Allah diyen mahrum (açıkta) kalmaz (Eyüboğlu, 1973: 11). Allah diyen aldanmaz/mahrum kalmaz (Yurtbaşı, 2013a: 534).

9. Arık tauktan semiz türit olmaz. Aryk tauktan semiz türit olmaz. “Von einer magern Henne macht man keine fette Suppe.” Arık etten yağlı tirit olmaz (Aksoy, 1993: 151). Arık etten yağlı/semiz tirit olmaz (Yurtbaşı, 2013a: 539). Arık tavuktan tatsız tirit olur (Eyüboğlu, 1973: 17).

10. Asılacak adam suda bogulmaz. Asyladschak adam suda boghulmaz. “Der Mensch, der hängen soll, ertrinkt nicht.” Asılacak suda boğulmaz (Eyüboğlu, 1973: 19; Yurtbaşı, 2013a: 540).

11. Aşıka bagdat uzak deyil. Aschyka baghdad uzak dejil. “Dem Verliebten scheint Bagdad nicht weit.” Aşığa Bağdat Irak değil (Eyüboğlu, 1973: 20; Yurtbaşı, 2013a: 541). Aşıka Bağdat uzak (Irak) değil (gelmez) (Aksoy, 1993: 156).

12. Atılan ok geri dönmez. Atylan ok geri dönmez. “Der abgeschossene Pfeil kehrt nicht mehr zurück.” Atılan ok geri dönmez (Aksoy, 1993: 16; Yurtbaşı, 2013a: 214; Eyüboğlu, 1973: 27).

13. Ayıbsız yar isteyen yarsız kalır. Ayybsyz jar istejen jarysz kalır. “Wer einen Freund ohne Fehler wünscht, bleibt ohne Freund.” Ayıpsız yar isteyen (arayan) yarsız kalır (Eyüboğlu, 1973: 30). Ayıpsız dost arayan dostsuz kalır (Yurtbaşı, 2013a: 546). Ayıpsız yâr arayan (dost isteyen) yârsız (dostsuz) kalır (Aksoy, 1993: 168).

14. Azı bilmeyen çoğu hiç bilmez. Azy bilmejen tschoghu hitsch bilmez. “Wer das Wenige nicht erkennt, erkennt das Viele gar nicht” Azı bilmeyen çoğu hiç bilmez

(Eyüboğlu, 1973: 31; Aksoy, 1993: 170; Yurtbaşı, 2013a: 547).

15. Bahşış atın dişine bakılmaz. Bachschysch atyn dischine bakılmaz. “Einem geschenkten Gaul sieht man nicht in’s Maul.” Bahşış atın dişine bakılmaz (Aksoy, 1993: 176; Eyüboğlu, 1973: 33; Yurtbaşı, 2013a: 111).

16. Bakkal bir adam için dükkân açmaz. Bakkal bir adam itschin dükkian atschmaz. “Wegen eines einzigen Kunden eröffnet der Krümmer keinen Laden.” Bakkal bir müşteri için dükkân açmaz (Eyüboğlu, 1973: 34; Yurtbaşı, 2013a: 549).

17. Beni sayanın kuluyum saymayanın sultanıyım. Beni sajanyn kulu-j-um sajmajanyın sultany-j-ym. “Ein Sklave bin ich dessen, der mich schätzt, ein Meister dessen, der mich verletzt.” Sevenin kuluyum (kul ol) sevmeyenin sultanı (Aksoy, 1993: 426). Sevenin kuluyum sevmeyenin sultanı (Eyüboğlu, 1973: 207). Sevenin kuluyum/kulu ol, sevmeyenin sultanı (Yurtbaşı, 2013a: 681).

18. Beylere inanma suya dayanma geç güne inanma avret sözüne aldanma atın yüreyine dayanma. Bejlere inanma suja dajanma getsch güne inanma avret sözüne aldanma atyn jürejine dajanma. “Den Großen glaube nicht, auf Wasserbaue nicht, der Abenddämmerung glaube nicht, dem Worte eines Weibes traue nicht, auf den Muth deines Pferdes schaue nicht.” Beylere inanma, suya dayanma, geçginle karı sözüne aldanma (Eyüboğlu, 1973: 40). Beylere inanma, suya dayanma, geç güne karı sözüne aldanma. (Yurtbaşı, 2013a: 556).

19. Bıçak yarası onulur dil yarası onulmaz. Bytschak jarasy onulur dil jarasy onulmaz. “Man heilt Messerstiche, aber nicht Zungenstiche.” Bıçak yarası geçer (onulur) dil yarası geçmez (onulmaz) (Aksoy, 1993: 189; Eyüboğlu, 1973: 40). Bıçak yarası unulur, dil yarası unulmaz (Yurtbaşı, 2013a: 556).

20. Bin işit bir söyle. Bin ischit bir sölje. “Höre tausendmal, sprich einmal” İki dinle (bin işit) bir söyle (Bir söyle iki dinle) (Aksoy, 1993: 321). Bir söyle iki işit (dinle) (Eyüboğlu, 1973: 45). Bir söyle iki işit (Yurtbaşı, 2013a: 559).

21. Bin tasa bir borç ödemez. Bin tasa bir bordsch ödemez. “Tausend Sorgen zahlen nicht eine Schuld.” Bin tasa bir borç ödemez (Eyüboğlu, 1973: 41; Aksoy, 1993: 191). Bin tasa/merak bir borç ödemez (Yurtbaşı, 2013a: 558).

22. Bir eyi şarab ve bir dilber avret iki tatlı zehirdir. Bir eji scharab we bir dilber awret iki tatly zehirdir. “Guter Wein und ein reizendes Weib sind zwei süße Gifte” İyi şarapla dilber (avrat) iki tatlı zehirdir (Eyüboğlu, 1973: 143).

23. Bugün bana ısa yarın sanadır. Bu gün bana ysa jaryn sana dyr. “Heute mir, morgen dir” Bugün bana ise yarın sana (Aksoy, 1993: 206; Yurtbaşı, 2013a: 562;

Eyüboğlu, 1973: 49).

24. Bugünkü yumurta yarınki tauktan yegdir. Bu günki yumurta jarynki tauktan jekdir. “Besser heute ein Ei, als morgen ein Huhn.” Bugünkü yumurta yarınki tavuktan yeğdir (iyidir) (Eyüboğlu, 1973: 49). Bugünkü yumurta yarınki tavuktan iyidir (Yurtbaşı, 2013a: 563).

25. Can canın yoldaşıdır. Dschan dschanyın joldaschy dyr. “Die Seele ist die Gefährtin der Seele.” Can canın yoldaşıdır (Eyüboğlu, 1973: 53; Aksoy, 1993: 221).

26. Candan yar ol bar olma. Dschandan jar ol bar olma. “Sei ein Freund auf der Erde und nicht eine Beschwerde.” (Tespit edilememiştir.)

27. Çoga talib olan aza yetişir. Tschogha talib olan aza jetischir. “Dem, der zu viel begehrt, wird nur wenig beschert.” (Tespit edilememiştir.)

28. Çok bilen çok yanılır. Tschok bilen tschok janylyr. “Wer viel weiß, fehlt viel” Çok bilen (söyleyen) çok yanılır (Yurtbaşı, 2013a: 570; Aksoy, 1993: 222). Çok bilen çok yanılır (Eyüboğlu, 1973: 59).

29. Çok yaşayan çok bilmez çok gezen çok bilir. Tschok jaschajan tschok bilmez tschok gezen tschok bilir. “Nicht langes Leben, aber langes Reisen verschafft große Wissenschaft.” Çok yaşayan bilmez, çok gezen bilir (Eyüboğlu, 1973: 60; Yurtbaşı, 2013a: 570). Çok yaşayan (okuyan) bilmez, çok gezen bilir (Aksoy, 1993: 224).

30. Dağ daga ulaşmaz insan insana ulaşır. Dagh dagha ulaschmaz insan insana ulaschy. “Berge begegnen sich nicht, aber Menschen treffen einander wieder an.” Dağ dağa kavuşmaz insan insana kavuşur (Eyüboğlu, 1973: 61; Aksoy, 1993: 227; Yurtbaşı, 2013a: 572).

31. Deli oldur ki zengindir velakin fukara gibi geçinir. Deli oldur ki zengindir velakin fukara gibi getschinir. “Ein Narr ist, wer reich ist, und dennoch wie ein Armer lebt.” (Tespit edilememiştir.)

32. Delinin yüreyi ağızdadır akılın dili yüreyindedir. Delinin jüreji aghzyhda dyr akylın dili jürejinde dir. “Der Thor trägt sein Herz auf der Zunge, der Weise trägt die Zunge im Herzen.” Delinin yüreyi ağızdadır, akılının dili yüreyindedir (Eyüboğlu, 1973: 65; Yurtbaşı, 2013a: 20).

33. Dikenden gül biter gülden diken. Dikenden gül biter gülden diken. “Aus dem Dorne wächst die Rose, aus der Rose wächst der Dorn.” Dikenden gül biter gülden diken (Eyüboğlu, 1973: 70).

34. Dil adamı beyan eder. Dil adamy bejan eder. “An seiner Rede erkennt man

den Menschen.” Dil adamı beyan eder (Eyüboğlu, 1973: 71; Yurtbaşı, 2013a: 579).

35. Dil kılıcdan çok öldürür. Dil kylydschdan tschok öldürür. “Die Zunge tötet mehr als das Schwert.” Dil kılıçtan keskindir (Eyüboğlu, 1973: 71). Dil kılıçtan çabuk öldürür. (Yurtbaşı, 2013a: 579).

36. Dilden gelen dilek elden gelse her fakır paşa olurudu. Dilden gelen dilek elden gelse her fakır pascha olur udu. “Wenn jeder Wunsch, der über die Zunge geht, von der Hand ginge, so würde jeder Fakir ein Pascha werden.” Dilden gelen elden gelse her fukara padişah olur (Aksoy, 1993: 241; Yurtbaşı, 2013a: 579). Dilden gelen elden gelse her yoksul bir bay olur/ Dilden gelen elden gelse herkes (her fukara) padişah olur (Eyüboğlu, 1973: 72).

37. Doğru söyleyeni dokuz şehirden sürerler. Doghru söyleyeni dokuz schehirden sürerler. “Wer offen spricht, den jagt man aus neun Städten.” Doğru söyleyeni dokuz köyden kovarlar (Eyüboğlu, 1973: 74; Aksoy, 1993: 244; Yurtbaşı, 2013a: 581).

38. Dost bin ise azdır düşmen bir ise çokdur. Dost bin ise az dyr düşmen bir ise tschokdur. “Tausend Freunde sind wenig, ein Feind ist viel” Dost bin ise azdır, düşman bir ise çoktur (Eyüboğlu, 1973: 75; Aksoy, 1993: 247; Yurtbaşı, 2013a: 583).

39. Dost fena vakıtta bilinir. Dost fena wakytda bilinir. “Den Freund erkennt man in der Noth.” Dost (iyi dost) kara günde belli olur. (Aksoy, 1993: 248). Dost kara günde belli olur (Eyüboğlu, 1973: 75). Dost/İyi dost kara günde belli olur (Yurtbaşı, 2013a: 583).

40. Dosta çok varan ekşi suret görür. Dosta tschok waran ekschi suret görür. “Wer einen Freund zu oft besucht, sindet eine saure Miene. (Willst du gelten, mach dich selten).” Dosta çok varan ekşi yüz görür (Eyüboğlu, 1973: 76). Dosta çok varan kişi ekşi yüz görür (Yurtbaşı, 2013a: 583). Seyrek git sen dostuna, kalksın ayaküstüne ~ Sık gidersen dostuna, yatar arka üstüne (Aksoy, 1993: 426-427).

41. Dostula ye iç alış veriş etme. Dost ula je itsch alysch werisch etme. “İß und trink mit einem Freunde, aber mache kein Geschäft mit ihm” Dost ile ye, iç, alışveriş etme (Aksoy, 1993: 247; Eyüboğlu, 1973: 75; Yurtbaşı, 2013a: 583).

42. Düşmen karınca ısa fil gibi zann eyle. Düşmen karyndscha ysa fil gibi zann eyle. “Wäre der Feind eine Ameise, du halte ihn für einen Elephanten.” Düşman karınca gibi ise sen fil gibi san (Yurtbaşı, 2013a: 587). Düşmanın karınca ise de hor bakma (Eyüboğlu, 1973: 81; Aksoy, 1993: 254).

43. Egri otur dogru söyle. Egri otur doghru söyle. “Sitze schief, doch sprich

gerade.” Eğri otur (oturalım) doğru söyle (konuşalım) (Aksoy, 1993: 257; Eyüboğlu, 1973: 84). Eğri otur/oturalım, doğru söyleyelim (Yurtbaşı, 2013a: 218).

44. Elma kendi ağacından irak düşmez. Elma kendi aghadschyndan irak düşmez. “Der Apfel fällt nicht weit von dem Baume.” Elma kökünden uzağa düşmez (BAAD, 2009: 111). Armut dalının dibine düşer (Aksoy, 1993: 153; Yurtbaşı, 2013a: 46). Armut ağacından uzak düşmez – Armut dalından uzağa düşmez (Eyüboğlu, 1973: 18).

45. Ey abdal ey derviş akçeyle biter her iş. Ej abdal ej derwisch aktsche-j-le biter her isch. “O Mönch, “Derwisch, mit Geld gelingt Alles auf der Welt” Derviş, akçe ile biter her iş (Eyüboğlu, 1973: 68).

46. Eyiden fenası olmaz meyer fakır ola. Ejiden fenasy olmaz meyer fakır ola. “Vom guten Menschen kommt nichts Schlechtes, es sei denn er würde arm.” İnsanın/Adamın kötüsü/fenası olmaz; meğer ki zügürt ola parası olmaya (Yurtbaşı, 2013a: 526). Adamın (insanın) kötüsü olmaz, meğer zügürt ola (Eyüboğlu, 1973: 143; Aksoy, 1993: 117).

47. Eyilik bilmeyen adam adam sayılmaz. Ejilik bilmejen adam adam sayılmaz. “Der Undankbare verdient nicht unter die Menschen gezählt zu werden.” İyilik bilmeyen, adam sayılmaz (Eyüboğlu, 1973: 143). İyilik bilmeyenden sakın kendini (Yurtbaşı, 2013a: 626).

48. Eyilik eyle denize bırak balık bilmezse halık bilir. Ejilik ejle denize brak balyk bilmezse chalyk bilir. “Thue das Gute und wirf es in’s Meer, wissen’s die Fisch nicht, so weiß es der Herr.” İyilik et denize at; balık bilmezse Halık bilir (Aksoy, 1993: 336; Yurtbaşı, 2013a: 626). İyilik et denize at (suya sal); balık bilmezse Halık bilir (Eyüboğlu, 1973: 144).

49. Fakırlara veren allaha verir. Fakırlara weren allaha werir. “Wer den Armen gibt, gibt Gott” (Tespit edilememiştir.)

50. Fakırların tesellisi ölümdür. Fakırlaryn tesellisi ölüm dür. “Der Armen Trost ist der Tod.” Fakirin tesellisi ölümdür (Eyüboğlu, 1973: 98; Yurtbaşı, 1973: 598).

51. Fayde zararın karındaşdır. Fajde zararyn karyndaschy dyr. “Der Nutzen ist der Bruder des Schadens.” Fayda zararın kardeşidir (Yurtbaşı 1973: 460). Kâr zararın kardeşidir (ortağdır). (Eyüboğlu 1973:148; Aksoy, 1993: 348).

52. Gelmek iradet gitmek icazet. Gelmek iradet gitmek idschazet. “Kommen wird begehrt, Gehen wird gewährt” Gelmek iradet (ile) gitmek icazet (ile) (Eyüboğlu, 1973: 103). Gelmek iradet, gitmek icazet (iledir) (Yurtbaşı, 2013a: 601).

53. Gömlek kaftandan yakındır. Kömlek kaftandan jakyndyr. “Das Hemd ist mir näher als der Rock.” Gömlek kaftandan yakındır (Eyüboğlu, 1973: 105; Yurtbaşı, 2013a: 604).

54. Göz bir pencere gönüle bakar. Göz bir pendschere gönüle bakar. “Das Auge ist ein Fenster in’s Herz.” Göz bir penceredir, gönüle bakar (Eyüboğlu, 1973: 108; Yurtbaşı, 2013a: 605).

55. Gözden uzak olan gönülden daha uzak. Gözden uzak olan gönülden daha uzak. “Ist Jemand von den Augen fern, hat auch das Herz ihn nicht mehr gern.” Gözden irak (uzak) olan gönülden de irak (uzak) olur (Aksoy, 1993: 293). Gözden irak olan gönülden de irak olur (Eyüboğlu, 1973: 108; Yurtbaşı, 2013a: 606).

56. Gözmüzü açalım yohsa açarlar. Gözmüzü atschalym jochsa atschalar. “Laßt uns die Augen aufmachen, sonst macht man sie uns auf.” Aç gözünü (yoksa) açarlar gözünü (Aksoy, 1993: 111). Aç gözünü açarlar gözünü (Eyüboğlu, 1973: 2; Yurtbaşı, 2013a: 524).

57. Gülü isteyen dikenleri dahi istemek gerek. Gülü istejen dikenleri dahi istemek gerek. “Wer die Rose will, muß auch die Dornen wollen,” Gülü seven dikenine katlanır (Eyüboğlu, 1973: 113; Aksoy, 1993: 295; Yurtbaşı, 2013a: 607).

58. Güne göre kürk geymek gerek. Güne göre kürk gejmek gerek. “Je nach der Witterung wechselt man die Kleidung.” Güne göre kürk giymek lazım/gerek (Eyüboğlu, 1973: 115; Aksoy, 1993: 296; Yurtbaşı, 2013a: 608).

59. Hakk söz zehirden acıdır. Hakk söz zehirden adschdydyr. “Ein wahres Wort ist bitterer als Gift.” Hak söz ağudan acıdır. (Eyüboğlu, 1973: 118). Hak söz zehirden/ağıdan acıdır (Yurtbaşı, 2013a: 610). Doğru (hak) söz (ağızdan) acıdır (acı gelir) (Aksoy, 1993: 245).

60. Hata benden ata senden. Chata benden ata senden. “Von mir die Schuld, von dir die Huld.” Hata benden ata senden (Eyüboğlu, 1973: 120).

61. Hayvan ölür semeri kalır insan ölür adı kalır. Hajwan ölür semeri kalır insan ölür ady kalır. “Das Thier stirbt, sein Sattel bleibt; der Mensch stirbt, sein Name bleibt.” Hayvan ölür semeri kalır, insan ölür eseri kalır (Eyüboğlu, 1973: 122; Yurtbaşı, 2013a: 613). Eşek ölür semeri, insan ölür eseri kalır (BDDA, 2009, s.117). At ölür meydan (nalı) kalır, yiğit ölür şan (namı) kalır. (Aksoy, 1993: 163).

62. Hepsinden bahtlıdır beşikte ölen. Hepsinden bachtly dyr beschikde ölen. “Der Glücklichsste von Allen ist wer in der Wiege stirbt” Hepsinden bahtlı beşikte olan (Eyüboğlu, 1973: 122). Hepsinden bahtlı olan beşikteki (Yurtbaşı, 2013a: 432).

63. Her ağacın gölgesi var. Her aghadschyn gölgesi war. “Jeder Baum hat seinen Schatten” Her ağacın gölgesi var (Eyüboğlu, 1973: 122; Yurtbaşı, 2013a: 614).

64. Her ağlamanın gülmesi vardır. Her aghlamanyın gülmesi wardyr. “Jedes Weinen hat sein Lachen” Her ağlamanın bir gülmesi vardır (Eyüboğlu, 1973: 122; Yurtbaşı, 2013a: 614).

65. Her gün beyram deyil. Her gün bejram dejil. “Es ist nicht alle Tage Feiertag” Her gün bir olmaz (Aksoy, 1993: 307; Eyüboğlu, 1973: 124).

66. Her ne verirsen elin ile ol gelir senin ile. Her ne werirsen elin ile ol gelir senin ile. “Was du auf dieser Welt gegeden, begleitet dich in’s andere Leben.” Ne verirsen elinle, o gider seninle (Eyüboğlu, 1973: 188; Aksoy, 1993: 397; Yurtbaşı, 2013a: 663).

67. Her şeyin yenisi dostun eskidi. Her schejin jenisi dostun eskidi. “Von den Sachen gilt die neueste, unter den Freunden der älteste” Her şeyin yenisi dostun eskisi (Eyüboğlu, 1973: 127; Aksoy, 1993: 312; Yurtbaşı, 2013a: 615).

68. Her üsürden sonra yüzür vardır. Her üsürden sonra jüzür wardyr. “Nach dem Leide kämmt die Freude.” Her üsürün bir yüsürü vardır (Eyüboğlu, 1973: 127).

69. Hizmet etmeyi öğrenmeyen efendilik dahi etmez. Chyzmet etmeji öğrenmejen efendilik dachi etmez. “Wer nicht gehorchen lernt, weiß auch nicht zu befehlen” Hizmet öğrenmeyen efendilik edemez (Eyüboğlu, 1973: 131). Hizmet etmesini bilmeyen/öğrenmeyen efendilik edemez (Yurtbaşı, 2013a: 617).

70. İki reys bir gemi battırırlar. İki rejs bir gemi battıryrlar. “Zwei Kapitäne machen ein Schiff untergehen” İki kaptan bir gemiyi batırır (Eyüboğlu, 1973: 135; Yurtbaşı, 2013a: 620).

71. İl için ağlayan gözsüz kalır. İl itschin aghlajan gözsüz kalyr. “Wer um alle Welt weint, wird am Ende blind.” İl için ağlayan (iki) gözden olur (yâr için dövünen dizden olur). (Aksoy, 1993: 262). İl için ağlayan gözden olur (yâr için dövünen dizinden olur.) (Eyüboğlu, 1973: 87). İl için ağlayan gözden olur, yâr için dövünen dizinden (Yurtbaşı, 2013a: 590).

72. İnsan insanın ayinesidir. İnsan insanyn ajinesidir. “Der Mensch ist des Menschen Spiegel.” İnsan insanın aynasıdır (Eyüboğlu, 1973: 138). Adamın aynası arkadaşısıdır (Yurtbaşı, 2013a: 526). Arkadaşımı söyle kim olduğunu söyleyeyim. ~ Kişi arkadaşından bellidir. (Adam ahabından bellidir.) (Aksoy, 1993: 152/365).

73. İnsan tedbir eder, allah takdir eder. İnsan tedbir eder, allah takdir eder. “Der Mensch denkt, und Gott lenkt.” Önce deveni bağla sonra Allah’a ısmarla

(Eyüboğlu, 1973: 225). Eşğini bağla, sonra Allah'a emanet et (Yurtbaşı, 2013a: 252).

74. İstemedik peşkeş kabul olmaz. Istemedik peschkesch kabul olmaz. "Mißfällt ein Geschenk, so nimmt man es nicht an." İstenilmeyen yere malını verme (BDDA, 2009: 144).

75. İşin bilen eşin bilen aşım bilen fakir olmaz. Ischin bilen eschin bilen aschyn bilen fakyr olmaz. "Wer seine Erwerbsweise, seine Umgangkreise und seine Speise zu wählen versteht, der verarmt nicht." İşini bil, eşini bil, aşımı bil (Eyüboğlu, 1973: 140). Aşımı, eşini, işini bil (Aksoy, 1993: 156; Yurtbaşı, 2013a: 541).

76. İt havlar kervan geçer. It hawlar kiarwan getscher "Der Hund bellt, doch zieht die Carawane vorüber" İt ürür kervan yürür (Aksoy, 1993: 335; Yurtbaşı, 2013a: 298). İt ürür kervan göçer (yürür) (Eyüboğlu, 1973: 141).

77. Kan kan ıla yıkamazlar kan suyula yıkarlar. Kan kan yla jykamazlar kan su-j-ula jykarlar. "Blut wascht man nicht ab mit Blut, sondern mit Wasser." Kanı kanla yumazlar, kanı su ile yurlar (Eyüboğlu, 1973: 148; Aksoy, 1993: 343; Yurtbaşı, 1973: 630).

78. Karaya sabun deliye öyüt ne eylesin? Karaja sabun delije öjüt ne ejlesin? "Was nützt die Seife dem Mohren, was guter Rath dem Thoren?" Karaya sabun, deliye ögüt neylesin (Aksoy, 1993: 343; Eyüboğlu, 1973: 149; Yurtbaşı, 2013a: 632).

79. Karga bülbül yerine satmak istersin. Kargha bülbül jerine satmak istersin. "Du willst eine Krähe für eine Nachtigall verkaufen." Kargayı bülbül diye satmak (Aksoy, 1984: 769). Kargayı bülbül yerine satarlar (Eyüboğlu, 1973: 150).

80. Karı evi yapar karı evi yıkar. Kary (awret) ewi japar kary ewi jykar. "Das Weib macht das Haus erstehen, das Weib macht das Haus untergehen" Dişi kustur yuvayı yapan, dişi kuştur yuvayı yıkan (Yurtbaşı 1973: 717). Yuvayı yapan dişi kuştur (Yuvayı dişi kuş yapar) (Eyüboğlu, 1973: 247; Aksoy, 1993: 480).

81. Kaşınmaklık ternak ister. Kaschynmaklyk ternak ister. "Um sich zu kratzen, braucht man Nägel." (Tespit edilememiştir.)

82. Kaza geldikte daniş gözü kör olur. Kaza geldikte danisch gözü kiör olur. "Wenn das Schicksal kommt erblindet das Auge der Weisheitheit." Kaza gelince daniş gözü kör olur (Yurtbaşı, 2013a: 215). Kaza gelince daniş gözü kör olur (Eyüboğlu, 1973: 152).

83. Kedi bulunmadığı yerde sıçanlar baş kaldırır. Kedi bulunmadyghy jerde sytschanlar basch kaldyryr. "Die Furcht der Mäuse schwindet, wo sich keine Katze

sindet” Kedinin bulunmadığı yerde fareler başkaldırır (Eyüboğlu, 1973: 153). Kedinin olmadığı yerde fareler cirit atar (Yurtbaşı, 2013a: 637).

84. Kedi ciyeri görüp yetişmezse bugün orucdur der. Kedi dschijerj görüp jetischmezse bu gün orudschedur der. “Sieht die Katze eine Leber und kann sie nicht erhaschen, sagt sie: Heute ist Fasttag” Kedi ciğere yetişemezse bugün oruçtur, dermiş (Eyüboğlu, 1973: 153; Yurtbaşı, 2013a: 637). Kedi uzanamadığı (yetişemediği) ciğere, pis (murdar) der (Aksoy, 1993: 355).

85. Kenarın gör bezin al anasın gör kızın al. Kenaryn gör bezin al anasyn gör kyzyn al. “Prüfe zuerst ihren Rand, so dann kaufe die Leinwand; prüfe der Mutter Anstand, gieb der Tochter deine Hand” Kenarına bak bezini al, anasına bak kızını al (Eyüboğlu, 1973: 155). Anasına bak kızını al, kenarına (kıyısına, tarağına) bak bezini al (Aksoy, 1993: 147). Anasına bak kızını al, kenarına bak bezini al (Yurtbaşı, 2013a: 537).

86. Kendiden düşen ağlamaz. Kendiden düşen aghlamaz. “Wer durch eigene Schuld fällt, klagt nicht.” Kendi düşen ağlamaz (Eyüboğlu, 1973: 155; Aksoy, 1993: 358; Yurtbaşı, 2013a: 638).

87. Kesemediyin eli öp. Kesemedijin eli öp. “Küsse die Hand, die du nicht abhauen kannst.” Kesemediğın eli öp de başına köy (Eyüboğlu, 1973: 156). Bükemediğın (ısramadığın) eli öp, başına koy (Aksoy, 1993: 208). Bükemediğın eli öp, başına koy (Yurtbaşı, 2013a: 563).

88. Kimine hay hay kimine vay vay. Kimine haj haj kimine waj waj. “Der Eine schreit: Juhe! der Andere klagt: O weh!” Kimine hay hay, kimine vay vay (Eyüboğlu, 1973: 161; Aksoy, 1993: 363; Yurtbaşı, 2013a: 643).

89. Kişinin hürmeti kendi elindedir. Kischinin hürmeti kendi elinde dir. “Eines Jeden Ehre liegt in seiner Hand.” Kişinin hürmeti de zilleti de kendi elindedir (Eyüboğlu, 1973: 166; Yurtbaşı, 2013a: 644).

90. Kocamış tilki agdan korkmaz. Kodschamysch tilki aghdan korkmaz. “Alter Fuchs fürchtet kein Netz” Kocamış tilki faka basmaz (Eyüboğlu, 1973: 167). Kocamış tilki faka düşmez (Yurtbaşı, 2013a: 645).

91. Köpeksiz çobanın koyunu kurt alır. Kiöpeksiz tschobanyn kojunu kurt alır. “Hat der Hirt keinen Hund, so raubt ihm der Wolf die Schafe.” Köpeksiz çobanın koyununu kurt yer (Eyüboğlu 1973: 170). Çobansız koyunu kurt kapar ~ Köpeksiz sürüye (köye) kurt girer (iner) (Aksoy, 1993: 220/372). Çobansız koyunu kurt kapar ~ Köpeksiz sürüye kurt ürer (Yurtbaşı, 2013a: 569/648).

92. Kör kuşun yuvasını tanrı yapar. Kiör kuschun juwasyny tañry japar. “Für

den blinden Vogel baut Gott das Nest.” Kör kuşun yuvasını Allah yapar (Aksoy, 1993: 373; Eyüboğlu, 1973: 170). Kör kuşun/leyleğin yuvasını Allah yapar (Yurtbaşı, 2013a: 649).

93. Körün istediği iki göz. Kiörün istediği iki göz. “Zwei Augen sind des Blinden Wunsch.” Körün istediği iki göz, biri ela biri boz (Eyüboğlu, 1973: 171; Aksoy, 1993: 374; Yurtbaşı, 2013a: 649).

94. Kul hatasız olmaz hata töbesiz olmaz. Kul chatasız olmaz chata töbesiz olmaz. “Kein Mensch ist von Fehlern befreit, es gibt keinen Fehler, den man nicht bereut.” Kul hatasız olmaz (ulu atasız) (Eyüboğlu, 1973: 172). Kul kusursuz (hatasız) olmaz (Aksoy, 1993: 377). Hatasız kul olmaz. ~ Kul hatasız olmaz, affeder efendisi (Yurtbaşı, 2013a: 650).

95. Kurd tüyünü deyişdirir huyunu deyişdirmez. Kurd tüyünü dejişdirir chujunu dejişdirmez. “Der Wolf wechselt sein Haar, seine Natur bleibt immer dar.” Kurt köyünü (tüyünü) değiştirir, huyunu değiştirmez (Aksoy, 1993: 378; Yurtbaşı, 2013a: 652). Kurt tüyünü (köyünü) değiştirir, huyunu değiştirmez (Eyüboğlu, 1973: 174).

96. Kurdu ormandan açlık çıkarır. Kurdu ormandan adschlyk tschykaryr. “Der Hunger treibt den Wolf aus dem Walde.” Kurdu ormandan açlık çıkarır (Eyüboğlu, 1973: 174; Yurtbaşı, 2013a: 652).

97. Kuzguna yavrusu bülbül gelir. Kuzghuna jawrusu bülbül gelir. “Dem Raben kommt sein Junges wie eine Nachtigall vor.” Kuzguna yavrusu anka (şahin, güzel) görünür (Eyüboğlu, 1973: 177, Yurtbaşı 2012a: 654; Aksoy, 1993: 381).

98. Küçük büyüğe tabi olmalı. Küschük büjüğe tabi olmalı. “Der Kleine muß dem Großen gehorchen” Küçük büyüğe tabidir (Yurtbaşı, 2013a: 654). Az çoğa tâbidir (Eyüboğlu, 1973: 30).

99. Lakırdı ıla pilav olmaz. Lakyrdy yla pilaw olmaz. “Mit schönen Worten kocht man keinen Reis.” Lafla karın doymaz (Eyüboğlu, 1973: 178). Lakırdı ile peynir gemisi yürümez (Aksoy, 1993: 383; Yurtbaşı, 2013a: 656).

100. Malimiz yogusa ırzımız olsun. Malimiz joghusa ırzımız olsun. “Haben wir kein Geld, laßt uns wenigstens Ehre haben.” Malımız yok ise ırzımız var olsun (Eyüboğlu, 1973: 179; Yurtbaşı, 2013a: 657).

101. Meyhaneci gazel almaz. Mejchanedschi gazel almaz. “Mit einem Lied bezahlt man keinen Wirth” Meyhaneci gazel almaz (Eyüboğlu, 1973: 181).

102. Muhabbet iki başdandır. Muhabbet iki baschdandyr. “Liebe will

Gegenliebe” Muhabbet iki baştan. (Eyüboğlu, 1973: 183). Muhabbet iki baştan olur (Yurtbaşı, 2013a: 661). Değirmen iki taştan, muhabbet iki baştan (Aksoy, 1993: 230).

103. Muhibbi sadık eyidir kişinin akrabasından. Muhibbi sadyk eji dir kischinin akrabasyndan. “Ein aufrichtiger Freund ist besser als Verwandte” Sadık dost akrabadan yeğdir (Eyüboğlu, 1973: 202; Aksoy, 1993: 419; Yurtbaşı, 2013a: 676).

104. Müft sirke baldan tatlıdır. Müft sirke baldan tatly dyr. “Geschenker Essig schmeckt besser als Honig.” Bedava sirke baldan tatlıdır (Aksoy, 1993: 184; Eyüboğlu, 1973: 38). Bedava sirke/pekmez baldan tatlıdır. (Yurtbaşı, 2013a: 653).

105. Nasıl ki yaşarsak öyle ölürüz. Nasyi ki jascharsak öjle ölürüz. “Wie unser Leben, so unser Tod” Nasıl yaşarsak öyle ölürüz (Eyüboğlu, 1973: 185; Yurtbaşı, 2013a: 663).

106. Nasihat istersen komşunun ölümü nasihatdır. Nasihat istersen komschunun ölümü nasihatdyr. “Thuet dir ein Rathschlag Noth, gibst ihn dir des Nachbars Tod.” Nasihat istiyorsan/istersen komşunun ölümü (Yurtbaşı 2012: 383).

107. Ne ekersin onu biçersin. Ne ekersin onu bitschersin. “Was du säest, das erntest du” Ne ekersen onu biçersin (Eyüboğlu, 1973: 186; Yurtbaşı, 2013a: 663). Ne ekersen onu biçersin. (Herkes ektiğini biçer.) (Eken biçer konan göçer.) (Aksoy, 1993: 395).

108. Ogru ol hırsız ol insafı elden koma. Oghru ol chyrshyz ol insafy elden koma “Sei Räuber, sei Dieb, nur die Billigkeit lasse nie beiseite” Dağda gez, belde gez, insafı elden bırakma (Aksoy, 1993: 227; Yurtbaşı, 2013a: 572). Dağda gez, belde gez, insafı elden koma (Eyüboğlu, 1973: 62).

109. Ölüm kara devedir ki her kapıda çöker. Ölüm kara dewe dir ki her kapyda tschöker. “Der Tod ist ein schwarzes Kameel, das vor jeder hüre niederkniet.” Ölüm bir (kara) devedir, herkesin kapısına çöker (Eyüboğlu, 1973: 195). Ölüm bir kara devedir ki herkesin kapısına çöker (Yurtbaşı, 2013a: 669).

110. Rahat isteyen adam sağır kör dilsiz olmalı. Rahat istejen adam saghyr kiör dilsiz olmalı. “Wer in Ruhe leben will, muß taub, blind und stumm sein” Rahat isteyen sağır, kör, dilsiz olmalıdır (Eyüboğlu, 1973: 198; Yurtbaşı, 2013a: 675). Rahat ararsan mezarda (Aksoy, 1993: 415).

111. Rüzgara tüküren yüzüne tükürür. Ruzkiara tüküren jüzüne tükürür. “Wer gegen den Wind speit, speit sich selbst in’s Gesicht.” Rüzgâra tüküren yüzüne tükürür (Eyüboğlu, 1973: 199). Rüzgâra tüküren kendi yüzüne tükürür (Yurtbaşı, 2013a: 675; Aksoy, 1993: 416).

112. Sabr eylemek şazlık anahtarıdır. Sabr eylemek schazlyk anachтарыdyr. “Geduld ist der Schlüssel zur Freude.” Sabreylemek şenlik anahtarıdır (Yurtbaşı, 2013a: 394).

113. Sakal başa kurban olsun. Sakal bascha kurban olsun. “Besser den Bart geopferr als den Kopf.” Sakal başa kurban olsun (Eyüboğlu, 1973: 202).

114. Sarığın ağardığına bakma sabunu veresiyedir. Saryghyn aghardyghyna bakma sabunu weresiyedir. “Sieh nicht darauf, daß der Turban weiß geputzt ist, die Seife dazu ist auf Borg genommen.” Sarığın ağardığına bakma, sabunu veresiye (Eyüboğlu, 1973: 204).

115. Sen çelebi ben çelebi atı kim kaşır. Sen tschelebi ben tschelebi aty kim kaschyr. “Du bist ein Herr, ich bin ein Herr; wer wird nun das Pferd striegeln?” Sen efendi ben efendi, atı kim tımar ide (Eyüboğlu, 1973: 423). Sen ağa ben ağa, bu ineği kim sağa (Sen dede ben dede bu atı kim tımar ede.) (Aksoy, 1993: 423). Ben ağa sen ağa, bu ineği kim sağa (Yurtbaşı, 2013a: 680).

116. Sena vur dediler ise öldür demediler. Sena wur dediler ise öldür demediler. “Wenn man dir auch sagte zu schlagen, so sagte man nicht zu tödten” “Vur!” dedilerse “Öldür!” demediler ya (Eyüboğlu, 1973: 235; Yurtbaşı, 2013a: 703). Vur dedikse öldür demedik ya! (Aksoy, 1984: 928).

117. Senden devletli olan ıla ortak olma. Senden dewletli olan yla ortak olma. “Verbinde dich nicht mit einem Mächtigeren als du.” Senden devletli ile ortak olma (Eyüboğlu, 1973: 206; Aksoy, 1993: 424). Senden zengin ile ortak olma (Yurtbaşı, 2013a: 680).

118. Ser vermek olur sirr vermek olmaz. Ser wermek oluyr sirr wermek olmaz. “Drohen auch dem Kopfe Gefahren, soll man stets ein Geheimniß bewahren.” Ser ver, sır verme (Eyüboğlu, 1973: 206). Ser verip sır vermemeli (Yurtbaşı, 2013a: 681). Ser verip sır vermemek (Aksoy 1984: 870).

119. Sert sirke kendi kabına zarar eder. Sert sirke kendi kabına zarar eder. “Zu scharfer Essig schadet dem eigenen Gefäß.” Keskin sirke kabına (küpüne) zarar (-dır) (Aksoy, 1993: 358) Keskin sirke kabına zarar (Eyüboğlu, 1973: 157). Keskin sirke küpüne/kabına zarar (Yurtbaşı, 2013a: 639).

120. Sonra gelen kim ise kapıyı ol kapar. Soñra gelen kim ise kapyjy ol kapar. “Wer zuletzt kommt, der schließt die Thüre.” Sonradan gelen kim ise kapıyı o kapar (Eyüboğlu, 1973: 210).

121. Sütüle giren huy can ıla çıkar. Süt üle giren chuj dschan yla tschykar.

“Das mit der Milch eingesogene Naturell verläßt uns nur mit der Seele.” Sütle giren huy, canla çıkar (Aksoy, 1993: 435; Yurtbaşı, 2013a: 688). Süt ile giren can ile çıkar (Eyüboğlu, 1973: 217).

122. Şehri görene kulaguz ne lazım. Schehri görene kulaghuz ne lazıym. “Wozu braucht einen Wegweiser, der die Stadt schon sieht” Görünen köy kılavuz istemez (Aksoy, 1993: 293).

123. Tatlı dil yerden yılanı çıkarır. Tatly dil jerden jylany tschykaryr. “Mit süßen Worten lockt man die Schlange aus der Erde.” Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır (Aksoy, 1993: 444; Eyüboğlu, 1973: 224; Yurtbaşı, 2013a: 693).

124. Tehi dest kapyja varsan efendi uyur derler, elinde bir peşkeş olsa efendim buyur derler. Tehi dest kapyja warsan efendi ujur derler elinde bir peschkesch olsa efendim bujur derler. “Kommst du mit leerer Hand zur Thür, so sagt man dir: Der Herr schläft; hast du aber ein Geschenk in der Hand, so sagt man dir: Mein Herr, belieben Sie nur herein.” Eli boş ağa uyur derler, eli doluya ağa buyur derler (Eyüboğlu, 1973: 89). Eli boş kapyja varırsan, ‘Efendi uyur.’ derler; elinde bahşış varsa, ‘Efendim gel, buyur.’ Derler. Eli boş ‘Ağa uyur.’derler; eli doluya ‘Ağa buyur.’ derler (Yurtbaşı, 2013a: 346).

125. Tembele her gün bayramdır. Tembele her gün bajram dyr. “Dem Faulen ist jeder Tag ein Festtag.” Deliye (göre) her gün bayram (Yurtbaşı, 2013a: 694; Aksoy, 1993: 232).

126. Tez giden tez yorulur. Tez giden tez jorulur. “Wer schnell geht, ermüdet schnell.” Tez giden tez yorulur. (Eyüboğlu, 1973: 227). Tez kabaran tez söner. (Yurtbaşı, 2013a: 696). Çok koşan çabuk (çok, tez) yorulur. (Aksoy, 1993: 223).

127. Tilki aldatılmaz. Tilki aldatılmaz. “Den Fuchs hintergeht man nicht.” Tilki iki defa tuzağa düşmez (Eyüboğlu, 1973: 227). Kocamış tilki faka basmaz (Eyüboğlu, 1973: 167). Kocamış tilki faka düşmez (Yurtbaşı, 2013a: 645).

128. Tutulmayan oğru beyden doğru. Tutulmajan oghru beyden doghru. “Genießt der Dieb noch der Freiheit, gilt er als Mann voll Ehrlichkeit” Tutulmayan uğru beyden doğru (yeğdir). (Eyüboğlu, 1973: 228). Tutulmayan uğru beyden doğru (Tutulmayan hırsız beyden büyüktür) (Aksoy, 1993: 450). Tutulmayan hırsız beyden büyüktür (Yurtbaşı, 2013a: 697).

129. Tuz ekmek bilmeyen itden kötüdür. Tuz ekmek bilmejen itden götüdür. “Wer Salz und Brot² nicht erkennt, ist schlechter als ein Hund.” Tuz ekmek bilmezden it yeğdir (Eyüboğlu, 1973: 228). Tuz ekmek hakkını bilmeyen itten de beterdı (Yurtbaşı, 2013a: 697). Tuz ekmek hakkını bilmeyen kör olur (Aksoy, 1993: 450).

130. Tütünden kortulmak için ateş içine düşme. Tütünden kortulmak itschin atesch itschine düschme. “Um dem Rauche zu entgehen, springe nicht in’s Feuer” Tütünden kortulmak için ateş içine düşme (Yurtbaşı, 2013a: 448).

131. Veren eli kimse kesmez. Weren eli kimse kesmez. “Es schneidet Niemand die schenkende Hand,” Veren eli kimse kesmez (Aksoy, 1993: 460; Eyüboğlu, 1973: 235; Yurtbaşı, 2013a: 703).

132. Ya zor ya zer ya şehirden sefer. Ja zor ja zer ja schehirden sefer. “Entweder die Macht oder Geld, oder fort in die weite Welt.” Ya zor ya zer, ya şehirden sefer (Eyüboğlu, 1973: 237).

133. Yağmurdan kaçan doluya ogradı. Jaghmurdan katschan doluja oghrady. “Wer dem Regen entflieht, geräth in den Hagel.” Yağmurdan kaçan doluya uğrar (Eyüboğlu, 1973: 237). Yağmurdan kaçarken doluya tutulmak (Aksoy 1984: 930). Yağmurdan kaçarken/kurtuldu doluya tutuldu. (Yurtbaşı, 2013a: 704).

134. Yaramaza kendi belası yeter. Jaramaza kendi belasy jeter. “Den Bösen straft genügend sein Unglück” Yaramaza kendi belası yeter (Eyüboğlu, 1973: 239).

135. Yatan arslandan diri tilki yeğdir. Jatan arslandan diri tilki jekdir. “Besser ein lebender Fuchs als ein todter Löwe” Yatan (yatar) arslandan (kurttan) gezen (yelen) tilki yeğdir (iyidir). (Aksoy, 1993: 469). Yatan arslandan, gezen tilki yeğdir (Eyüboğlu, 1973: 240; Yurtbaşı, 2013a: 708).

136. Yorganına göre ayagını uzat. Jorghanyna göre ajaghyny uzat. “Nach der Decke deine Füße strecke.” Yorganına göre kösül³ (Eyüboğlu, 1973: 247). Yorganına göre ayak uzatmak (Aksoy 1984: 951). Ayagını yorganına göre uzat (Yurtbaşı, 2013a: 716).

137. Yürekden yüreye yol var. Jürekden jüreje jol war. “Es führt ein Weg vom Herzen zum Herzen.” Yürekten yüreye yol vardır (Eyüboğlu, 1973: 248). Gönülden gönüle (kalpten kalbe) yol vardır (Kalp kalbe karşıdır.) (Aksoy, 1993: 290). Gönülden gönüle yol vardır (Yurtbaşı, 2013a: 604).

138. Zahmetsiz bal yenmez. Zahmetsiz bal jenmez. “Gibt man sich keine Mühe, so ißt man keinen Honig.” Zahmetsiz bal yenmez (Eyüboğlu, 1973: 249). Zahmetsiz rahmet olmaz (Aksoy, 1993: 482). Zahmetsiz lokma olmaz/yenmez (Yurtbaşı, 2013a: 719).

139. Zahmetsiz bir şey olmaz. Zahmetsiz bir schej olmaz. “Nichts ohne Mühe” Zahmetsiz bir şey olmaz (Eyüboğlu, 1973: 249).

140. Zemana oymak gerek. Zemana oymak gerek. “In die Zeit muß man sich schicken.” Zamana uymak gerek (Eyüboğlu, 1973: 250; Yurtbaşı, 2013a: 719).

4. Sonuç

4.1. Piqure’un eseride geçen 5 atasözü taranan eserlerde tespit edilmemiştir:

Taranan eserlerde tespit edilemeyen atasözleri: Candan yar ol bar olma. Dschandan jar ol bar olma. “Sei ein Freund auf der Erde und nicht eine Beschwerde.”; Çoga talib olan aza yetişir. Tschogha talib olan aza jetischir. “Dem, der zu viel begehrt, wird nur wenig beschert.”; Deli oldur ki zengindir velakin fukara gibi geçinir. Deli oldur ki zengindir velakin fukara gibi getschinir. “Ein Narr ist, wer reich ist, und dennoch wie ein Armer lebt.”; Fakırlara veren allaha verir. Fakırlara weren allaha werir. “Wer den Armen gibt, gibt Gott” ve Kaşınmaklık ternak ister. Kaschynmaklyk ternak ister. “Um sich zu kratzen, braucht man Nägel.”

4.2. Bazı atasözlerinin anlam farklılıklarına neden olacak şekilde kullanım şekilleri olduğu görülmüştür:

4.2.1. “Beylere inanma suya dayanma geç güne inanma avret sözüne aldanma atın yüreyine dayanma.” Bejlere inanma suja dajanma getsch güne inanma awret sözüne aldanma atyn jürejjine dajanma. “Den Großen glaube nicht, auf Wasserbaue nicht, der Abenddämmerung glaube nicht, dem Worte eines Weibes traue nicht, auf den Muth deines Pferdes schau nicht.” atasözü Eyüboğlu’nun eserinde “... geçginle karı sözüne...” şeklinde iken Yurtbaşı’nın eserinde “...geç günle karı sözüne...” şeklinde verilmiştir.

Jaubert’te ait transkripsiyon metninde de (Yılmaz ve Özveren’in, 2017) atasözü de “Beğlere inanma şuya çayanma geç güne inanma avret sözüne aldanma atın yüregine çayanma.” şeklinde geçmektedir.

Beyzadeoğlu’nun (2003) eserinde ise “Beğlere inanma, suya dayanma, geç gün ile karı sözüne aldanma.” şeklinde geçer.

Almanca çevirisinde de ‘...der Abend dämmerung glaube nicht’ olarak verilmiş olup Türkçesi alacakaranlığa inanmadır. Tahminimizce atasözünün doğrusu ‘...geç güne inanma ...’ şeklindedir. Halk arasında da gündüzün şerri gecenin hayrından üstün tutulması bunu desteklemektedir.

4.2.2. Hepsinden bahtlıdır beşikte ölen. Hepsinden bachtly dyr beschikde ölen. “Der Glückichste von Allen ist wer in der Wiege stirbt” atasözü Eyüboğlu’nun çalışmasında “Hepsinden bahtlı beşikte olan” şeklinde verilmiştir. Yurtbaşının çalışmasında ise aynı anlama gelecek şekilde “Hepsinden bahtlı olan beşikteki” şeklindedir.

Osmanische Sprichwörter (1865: 139) adlı eserde ise “hepsinden bachtlü dir beschikde ölen” şeklinde geçer. Her iki eserde “ölen” kelimesinin Osmanlıca yazılışı اولن olarak geçmektedir. Tahminimizce bu yazım yabancılar tarafından ölen şeklinde okunmasına neden olmuştur. Şinasi'nin *Durûb-ı Emsâl-i Osmaniye* adlı eserinde ise Osmanlıca yazılışı اولان dir. Atasözünün doğru şekli ‘Hepsinden bahtlıdır beşikte olan’ olmalıdır.

4.3. Hz. Muhammed’e ve Hz. Ali’ye ait sözlerin bazıları kullanıla kullanıla halka mâl olmuş ve atasözü olarak kabul edilmişlerdir. Hz. Muhammed: “Mü’min mü’minin aynasıdır ...” (Yeniçel ve Kayapınar, 2017: C. XVI s. 135) “İnsan insanın ayinesidir.” (72. atasözü). Hz. Ali: Ahmakın kalbi ağzında, akıllının dili kalbindedir. (Ceyhan, 2008: 134) “Delinin yüreyi ağızdadır akılın dili yüreyindedir.” (32. atasözü).

4. Diğer atasözlerinin çoğunun taranan eserlerde aynı olarak veya az bir değişikliğe uğrayarak yer aldıkları tespit edilmiştir.

Sonnotlar

1 Eser hakkında daha detaylı bilgi için bakınız: B. Bekar, “Adolf Wärmund ve P.J. Piqure Ait Transkripsiyon Metinleri ve İmlâ Özellikleri”, *Zeitschrift für die Welt der Türken (ZfWT)*. Sayı: 9/2, s.

2 Die Rechte und Pflichten der Gastfreundschaft “Misafirperverliğin hak ve yükümlülükleri”

3 Kösülmek: uzanıp yatmak, ayaklarını uzatarak yatar gibi oturmak, sere serpe oturmak.

Kaynakça

- Aksoy, Ömer Asım (1984). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü II - Deyimler Sözlüğü* (4.baskı). Ankara: TDK.
- Aksoy, Ömer Asım (1993). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I - Atasözleri Sözlüğü* (7.baskı). İstanbul: İnkılâp.
- Argunşah, Mustafa ve Güner, Galip (2015). *Codex Cumanicus*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- BAAD (*Bölge Ağızlarından Atasözleri ve Deyimler I-II*) (2009) 9. Baskı, Ankara: TDK Yayınları.
- Bekar, Beytullah (2017). “Adolf Wärmund ve P. J. Piqure Ait Transkripsiyon Metinleri ve İmlâ Özellikleri.” *ZfWT*, ss.61-69. Vol. No.2.
- Beyzadeoğlu, Süreyya (Haz.) (2003). Şinasi, *Durûb-ı Emsâl-i Osmaniye*. Ankara: MEB.
- Ceyhan, Adem (2008). Reşidüddin Vatvat, *Hazret-i Ali'nin Yüz Sözü Gül-i Sad Berg*, Çeviren Hocazâde Abdülaziz Efendi. İstanbul: Buhara Yayınları.
- Duymaz, Recep (2005). *Atalar Sözü Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl (Ahmet Vefik Paşa)*. İstanbul: Gökkuşbu.

- Eyüboğlu, E. Kemal (1973). *On Üçüncü Yüzyıldan Günümüze Kadar Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler I*. İstanbul: Dođan Kardeş Maatbacılık
- . (1975). *On Üçüncü Yüzyıldan Günümüze Kadar Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler II*. İstanbul: Dođan Kardeş Maatbacılık
- http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri&view=atasozleri (erişim tarihi 10.09.2017)
- Kartallıoğlu, Yavuz (2011). *Klasik Osmanlı Türkçesinde Eklerin Ses Düzeni*. Ankara: TDK Yayınları.
- Osmanische Sprichwörter* “Osmanlıca Atasözleri” (1865). Wien: K.K. Orientalische Akademie
- Piqure, P.J.(1869). *Grammatik der türkisch-osmanischen Umgangssprache: nebst einem Anhang von einer Auswahl verschiedener Gespräche, Sprichwörter und einer Wörtersammlung in alphabetischer Ordnung: mit genauer Verzeichnung der Aussprache*, Vien: Albert A. Wenedik Verlag.
- Türkiye’de Halk Ağızlarından Derleme Sözlüğü* (1975) c. VIII. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi.
- Wahrmund, Adolf (1869). *Praktischen Handbuch der osmanisch-türkischen Sprache I-II-III*, Giessen: J. Ricker’sche Buchhandlung.
- Yeniel N. ve Kayapınar H. (2017). *Sünen-i Edü Dâvüd Terceme ve Şerhi I-XVII*. İstanbul: Şamil Yayıncılık
- Yılmaz, Yakup ve Özveren, Melike (2017). “P.A. Jaubert’in Elements de la grammaire turke’ündeki Atasözleri”. *RumeliDE* 2017.9.
- Yurtbaşı, Metin (2013). *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü* (3. baskı). İstanbul: Excellence Publishing.
- Yurtbaşı, Metin. (2013a). *Sınıflandırılmış Atasözleri Sözlüğü*. İstanbul: Excellence Publishing.